

Відзив

**офіційного опонента Кушніра В.Г. на дисертацію Абласвої Ульвіє
Османівни «Традиційні головні убори кримських татар XVII – початку
XXI століть», представленої до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
Спеціальність 07.00.05 – етнологія**

Вибір для дисертаційного дослідження лише одного компоненту традиційного вбрання перспективний лише у випадку відсутності його вивчення, або можливості суттєвого нового доповнення. Уданому випадку тема традиційних головних уборів кримських татар не відноситься до категорії маловивчених, однак вона залишається актуальною з позицій як наукових, так і суспільно-громадських. За останні два десятиліття в Україні з'явилася ціла низка досліджень молодшої генерації науковців, які, крім академічних інтересів, розглядають етнокультурну спадщину як чинник консолідації кримсько-татарського народу, зміцненню його етнічної ідентичності.

Повернення до теми традиційного одягу кримських татар відкриває можливості доповнення сучасними інтерпретаціями, оцінками, розумінням важливості культурної спадщини для самозбереження і перспектив існування кримських татар. Тому актуальність обраної теми не викликає сумніву. Вона пов'язана з історичною етнографією і виконувалась в рамках наукової теми «Історико-етнологічні аспекти вивчення реліктових явищ культури та побуту українців» (державний реєстраційний номер 0111U001063 відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України).

Мета і завдання дисертаційної роботи передбачають репрезентацію реконструйованих традиційних головних уборів, їхню еволюцію у тривалому історичному вимірі, різнобічну, науково обґрунтовану характеристику.

До завдань, загальнообов'язкових і традиційних для дисертаційних творів, Ульвіє Османівна визначила зокрема такі, як виділення пріоритетних напрямків подальших досліджень, уніфікація національної костюмної

термінології, складання словників спеціальної лексики, що особливо важливе для подальших досліджень, популяризації знань про традиційний костюм кримських татар.

Сформульовані завдання в цілому охоплюють повний спектр питань, необхідних для досягнення мети, розкриття обраної теми.

Оскільки традиційне вбрання кримських татар відоме в історіографії, дисертантка цілком виправдано об'єктом обирає не костюм, а комплекс традиційних головних уборів кримських татар, а предметом маловідомі, або недостатньо вивчені питання еволюції головних уборів, особливостей, що відображають статево-вікові, станові і етнографічні ознаки.

Належним чином обґрунтовані географічні і хронологічні межі дисертаційної роботи. Слід наголосити на визначенні верхньої дати, що дає можливість ввести до наукового обігу нові матеріали, які відображають процес відродження національного костюму з початку 1990-х років, нові теоретико-методологічні підходи і оцінки.

Дисертантка використовує загальнонаукові принципи і методи дослідження, розглядаючи передовсім історичне підґрунтя для роз'яснення об'єкта і предмета дисертаційного твору, зосереджуючи увагу на науково-понятійному апараті, методах реконструкції головних уборів, їхньої атрибуції, стадіальності еволюції, статево-вікової та локально-регіональної специфіки.

Творчий підхід, уважність, володіння фактологічним матеріалом дали можливість виявити нові інтерпретації головних уборів, наприклад таких як марама, її семантики як сакрального об'єкта в традиційному суспільстві. Застосування комплексного підходу дозволило дисертантці сформулювати власну позицію щодо дискусійного питання періодизації еволюції головних уборів, виявлення обрядових архетипів, обрядів, уточнення деяких аспектів етногенезу кримських татар.

Принципово важливими є питання етнічної ідентифікації та етнічної історії населення Криму на ранніх етапах, до XVII ст., які розглядаються у першому розділі «Теоретичні і методологічні основи дослідження».

Аналізується процес формування груп тюркомовних мусульман степової зони і гірських районів, закріплення етноніму «кримські татари» паралельно з утворенням комплексу головних уборів. Приділено достатньо уваги понятійному апарату, дискусійним питанням, пов'язаним з етногенезом кримських татар, субетнічних груп.

У другому розділі «Аналіз історіографії та джерел дослідження», дисертантка відзначає спільне і особливе у працях дослідників XIX – XX ст., наводить контраверсійні оцінки. Доводить солідарність поглядів щодо традиційного одягу чи головних уборів як до об'єкту, вказує на різні трактування історії походження, еволюції, трансформації. Вибірка і систематизація історіографічного матеріалу дала змогу, крім оцінки стану наукової розробки проблеми, відтворити повний комплекс традиційного одягу, дати йому більш обґрунтовану характеристику.

Огляд історіографії здійснено за хронологічним принципом. Розкривається історія дослідження кримсько-татарського одягу, акцентується увага на пріоритетах, властивих дослідженням певних періодів. Історіографічний огляд достатньо предметний і критичний. Досконале володіння фактичним матеріалом дало можливість Ульвіє Османівні професійно оцінити доробок дослідників з кінця XVIII ст., знайти у цих працях аргументи для коригування хронології побутування окремих видів головних уборів (наприклад жіночої фески), спростувати деякі недостатньо обґрунтовані твердження.

Дисертанткою застосовано комплексний підхід щодо опрацювання різних за характером і змістом джерел. Аналіз візуальних матеріалів разом з писемними пам'ятками, речовими артефактами, у тому числі і археологічними, значно поглибили знання з історії та еволюції головних уборів, суттєво посилили, наприклад, аргументацію класифікації головних уборів, інших ключових питань в розділах дисертаційного твору.

Слід відзначити доповнення джерельної бази матеріалами власних польових досліджень, проведених протягом 15 років у Криму, Узбекистані,

Румунії. Зібрані відомості від респондентів 1930-х років доповнюють інформаційну базу для вивчення традиційного одягу середини ХХ ст., з'ясування нетипових локальних декорів, семантики і назв орнаментів.

У третьому розділі «Еволюція головних уборів і зачісок» досліджуються головні убори за становими, локально-субетнічними та формальними ознаками, еволюція чоловічих, жіночих і дитячих головних уборів у діахронному і синхронному вимірах. Запропонована періодизація базується на чітких і зрозумілих маркерах, визначені особливостей головних уборів усіх трьох груп на кожному етапі їх розвитку. Актуалізуються питання, на які ще не має відповіді, наприклад про дитячі зачіски.

У четвертому розділі «Текстильне і ювелірне декорування головних уборів» детально виписані традиції оздоблення головних уборів. Окремо розглядаються оздоблення чоловічих, жіночих уборів, їх декорування і прикраси.

Декорування головних уборів виявилось настільки різноманітним і багатим, що дисертантка здійснила типологію декорування, визначила види візерункової вишивки, матеріали шитва і декору. Заслужовують на увагу не тільки фіксації дисертанткою другорядних, на перший погляд, деталей традиційного костюма і головних уборів у тому числі, як то використання ювелірних прикрас, але і зауваження щодо еволюції, особливо в контексті апотропейно-сакральної функції, як феномену кримсько-татарської культури.

Звісно, не всі аспекти дисертаційного дослідження в силу різних причин максимально розкриті, тому виникають деякі запитання технічного і змістового характеру. Перше. Як позначився на еволюції головних уборів і національного вбрання в цілому період розриву традиції з 1944 до 1990-х років?

Друге запитання стосується локально-регіональної специфіки головних уборів. В тексті таке завдання задеклароване, однак репрезентація комплексів за регіонально-локальною ознакою чітко не виписана. Але, якщо вони існують, і це реальність, то потребує пояснення постановка завдання, яке

передбачає уніфікацію національної костюмної термінології. Яким чином уніфікована термінологія узгоджується з існуванням локально-регіональних комплексів?

Наступне запитання стосується міжкультурних комунікацій. На основі проведеного аналізу вишивки, елементів декорування головних уборів вказується на відсутність впливу поліетнічного оточення. А чим це пояснюється?

Оскільки одним із завдань є аналіз традиційного одягу за локально-територіальним принципом, була б доречною репрезентація комплексу кожної субетнічної групи.

Також не завадило б назвати в авторефераті бодай декілька із десяти проблем, задекларованих (в тексті дисертації вони наведені) як важливих, на думку дисертантки, для подальшого вивчення проблем, оскільки окремі із них цілком виправдано, можуть використовуватись у якості базових установок.

Є запитання до визначення кількості субетнічних груп. За свідченнями респондентів 1930-х років таких нараховувалось чотири (стор.38), то чому ж станом на 1944 рік дисертантка називає лише три?

Бракує висновків особливо для важливих 3 і 4 розділів.

До зауважень технічного характеру додамо, що існують різні підходи в оформленні автореферату. Так, в авторефераті у третьому розділі, на відміну від тексту дисертації, про підрозділи лише згадується, тоді як в інших розділах вони позначені під номерами і відповідними назвами. Є розбіжності і в формулюванні назв підрозділів в авторефераті і тексті дисертації (п.1.1). До переліку головних уборів не включені дитячі, хоча в дисертації вони розглядаються окремою групою. В цілому ж автореферат дисертації відповідає вимогам як за структурою, так і оформленням. Зміст автореферату ідентичний основним положенням монографії.

Вказані зауваження, запитання носять рекомендаційний характер і не знижують наукової значимості дисертації. Отримані результати дослідження мають наукове і практичне значення. Введено до наукового обігу нові джерела

і матеріали власних наукових узагальнень. Залучені різні групи джерел і літератури для здійснення типологізації традиційних головних уборів, характеристики святкового, повсякденно-побутового, культового одягу, їх маркування і декорування, символічної функції в усіх сферах життєдіяльності. Чіткими є маркери періодизації кожного етапу еволюції головних уборів, з'ясовані чинники, що призвели до втрат традиційних компонентів і появи новацій – все це в комплексі створює достатньо повне уявлення про головні убори кримських татар і безперечно містить елементи новизни.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення насамперед для подальшого використання в процесі вивчення культури етносів і етнічних груп, етнографічного розмаїття України, написання історичних і етнографічних праць і, чи не основне, для розуміння значимості історії і традиційної культури у справі відродження національної ідентичності кримських татар.

Питання, які відображають основні положення дисертації, апробовані у вигляді доповідей на 14 Всеукраїнських і міжнародних конференціях, 14 публікаціях, 4 з яких вийшли друком у фахових виданнях, 2 – у наукометричних. Слід відзначити тематику публікацій дисертантки. Переважна більшість опублікованих статей присвячена вивченню проблем, які не мають належного висвітлення в історіографії. Вони стосуються класифікації, еволюції головних уборів, декорування одягу і головних уборів, порівняльно-історичному аналізу кримсько-татарського одягу, аналізу джерел та історіографії та іншим, які мають безпосереднє відношення до теми, мети і завдань дисертації.

Отже, дисертаційна робота Аблаєвої Ульвіє Османівни є завершеною науковою працею, в якій отримані вагомі і теоретично обґрунтовані та практично значимі результати. За науковим рівнем, обґрунтованістю основних положень і висновків, практичним значенням дисертаційна робота «Традиційні головні убори кримських татар XVII – початку XXI століть» представлена на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за

спеціальністю 07.00.05 – етнологія, відповідає вимогам, викладеним у п. 9,10 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, (зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України №1159 від 30 грудня 2015 року, а його авторка Аблаєва Ульвіє Османівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Доктор історичних наук, доцент, професор кафедри
археології та етнології України,
декан факультету історії та філософії Одеського
національного університету імені І.І.Мечникова

Кушнір В.Г.

